

Att medverka till en bättre praxis

av Bengt-Åke Wennberg

I tidigare bloggar har jag berättat att jag funnit att vårt arbete i arbetsliv och samhälle kan knytas till ett perspektiv som hävdades av sociologen Gabriel Tarde, men som senare trängdes ut eftersom det perspektiv som fördes fram av Emile Durkheim kom att dominera hur vi kommit att se på och beskriva olika samhällsförhållanden (Törnberg 2017).

Skillnaden mellan de olika perspektiven är att Tarde utgick från att människors *interaktioner* med varandra skapade den ordning som kunde observeras. Om en förändring vore önskvärd så måste det interaktiva mönster, som individerna självständigt genom sina respektive val skapar med varandra, ändras. Den analys/utgångspunkt som Tarde hade är ovanlig i det offentliga samtalet.

Durkheim å sin sida hade ett maktperspektiv. Han menade att samverkan mellan människor *styrdes* av den ideologi, det regelsystem och den samhällsordning som skapades av en elit, en överklass eller en ledning. Om förhållandena skulle kunna ändras måste denna överklass konfron-

teras, felaktigheter rättas till, ledningens attityder till sina underställda förändras och den dominerande ideologin i samhället bytas ut. Sådana argument återfinns ofta i det offentliga samtalet.

Genom det stora inflytande som Durkheims perspektiv har, påverkas det allmänna språkbruket på ett sätt som är förenligt med detta. Eftersom förmågan att hantera interaktiva skeenden får allt större betydelse i vår faktiska samvaro och i samhället som helhet, blir ett sådant språkbruk missvisande och otillräckligt.

I de uppdrag jag haft genom åren har det framkommit att individens känsla av ansvar och dennes möjlighet att påverka skeendet ökar om man i samtalen om det som händer kan introducera ett språkbruk och begrepp som gör det interaktiva skeendet kommunicerbart.

Interaktiva skeenden skapas inte av någon enskild person utan *gemensamt och samtidigt* av de som interagerar med varandra. Vem som har ansvaret för och påverkat utfallet på vilket sätt blir då en meningslös fråga. Likaså om de yttre omständigheterna påverkat agerandet. Det är istället själva *interaktionen* som måste benämnas. Detta är en gemensam angelägenhet.

Ofta saknas ord för det som man måste uppmärksamma och samtala om. Det interaktiva mönstret blir då inte "pratbart" och kan inte ändras. Ett språkbruk som strävar efter att förstå interaktiva skeenden lämpar sig inte för att "peka finger" åt någon. Det har snarare syftet att gemensamt försöka förstå hur det blir som det blir när man gör som man gör.

Då ett Durkheimskt tänkande har så starkt inflytande på språkbruket behöver vi nu hjälpas åt att skapa begrepp och resonemang som bättre beskriver vad människor gemensamt gör när de gör vad de gör.

Jag kallar det sociala skeendet när det pågår – samgörandet – för *praxis*. Normalt tänker man sig att praxis handlar om vad *en* individ gör. I mina resonemang använder jag istället begreppet som en beskrivning av ett *kollektivt görande*. Anledningen till att jag kallar det kollektiva görandet – det interaktiva mönstret – för *praxis* är att det då går att samtala om det med koppling till den gemensamma verksamhet som de berörda deltar i. Detta gäller alla slags verksamheter.

Om man tar utgångspunkt i det interaktiva perspektivet *så har var och en av oss ansvar för den praxis som formas av det vi väljer att göra* inom ramen för den kontext i vilken vi verkar. Detta gäller även de som är passiva och tysta eller bara "följer givna order". Alla påverkar interaktionerna genom sin närvaro.

Vi kan inte, om vi ser utfallet som en följd av ett interaktivt skeende, anklaga någon speciell för att något dåligt händer. Vi kan heller inte enbart berömma oss själva för att något bra händer. Alla andra är också i viss mening medansvariga. Jag utgår då från att denna känsla av ansvar mot varandra uppstår genom en i människan inbyggd förmåga att intuitivt och känslomässigt tolka samspel med andra just på detta sätt (Wennberg och Hane 2012).

Ett exempel på denna intuitiva upplevelse är den skuld som offer kan uppleva när de utsätts för övergrepp. Det har visat sig att både förövare och medlöpare kan drabbas av skuldkänslor genom att de i den praxis de medverkat i *negligerat andras integritet eller inte kunnat hävda sin egen*.

Denna skuldkänsla kan vara så stark, både hos offer och förövare, men också hos medlöparna att minnena av händelserna ofta förträngs, glöms bort eller omformuleras (Schwartz 2020).

Durkheims ansats – det vill säga att sociala skeenden styrs av en övergripande struktur eller ledning – förstärker ansvarsbefrielsen hos alla berörda för den praxis som skapas. Förnekandet av möjligheten att kanske kunna ändra skeendets riktning genom att själv ändra sitt beteende innebär också att de som deltar i det sociala skeendet blir offer. De upplever det som om de inte kan påverka och komma till rätta med processen. I *Tystnadens mekanismer* (2006) beskriver Dan Gullmander upplevelsen av att känna sig utanför en kultur som domineras av ett språkbruk som man inte känner sig delaktig i.

Den glömska, den förträngning och den tystnad som ansvarsbefrielsen leder till behöver därför konfronteras. Används ett Durkheimskt perspektiv kan en sådan konfrontation ibland bli hotande. För att påpekanden och inlägg inte skall leda till motstånd och protester behöver istället samtalen fokusera på den interaktiva "aspekten" av samspelet.

Det interaktiva samspelet utvecklas inte bara genom vad som faktiskt händer. Det påverkas främst av att människor har en förmåga att före-

ställa sig att det bakom vad andra gör och säger finns en intention. Människan lägger en mening i vad andra gör. Hur var och en tolkar intentionen påverkar vad vi själva gör och därmed också de interaktioner vi skapar med varandra.

Maria Andrén (2003) har beskrivit hur synen på ansvar skulle behöva förändras för att vara konsekvent med ett sådant interaktivt perspektiv. Eftersom varje individ i varje kontext har möjlighet att kommunicera med andra om samgörandet så menar hon att denne också har *ansvar för att samtala med de andra aktörerna* om existerande praxis och vad man tror blir konsekvensen av denna. Det är genom en sådan kommunikation som vi som individer kan påverka det kollektiva sociala skeendet.

Jag skall i detta sammanhang använda trafikerandet som exempel. Trafikerandet är en praxis. Vanligen tänker man sig att den som skall godkännas för körkort skall visa att denne känner till och kan tillämpa existerande trafikregler. Tanken bakom är förstås att om alla kan dessa regler, och tolkar dem lika, så blir trafiken trygg. I praktiken är det inte så. Trafiksituationerna och det interaktiva mönstret är alltför komplext för att kunna regleras *enbart* på detta sätt.

När förarna sitter i var sin bil har de svårigheter att språkligt kommunicera med varandra. Kommunikationen sker genom en slags signalering där små rörelser antyder vad föraren tänker göra. Det skapas ett speciellt trafikspråk som alla måste behärska för att skapa flyt i trafiken och för att den skall kännas säker för alla.

Det skapas med andra ord ett slags "road talk". Detta "språk" uppstår och förfinas genom gemensamma erfarenheter av vad som fungerar och vad som inte fungerar (Juhlin m.fl. 2000). Hur trafikanterna förstår och kan använda detta språk präglar praxis.

Trafikskolan i Lysekil (Lundqvist och Wennberg 2005) uppmärksammade förekomsten av ett sådant språk och behovet av denna kompetens. De menade att det fokus man i utbildningen hade på att enbart lära ut handhavandet av bilen och av trafikregler måste brytas. Man började därför utveckla språk, arbetssätt och metoder för att i bilen samtala med eleverna *om trafikerandet medan det pågår*.

Ett avancerat försök planerades med en videoutrustning som efteråt i klassrummet skulle kunna möjliggöra ett gemensamt samtal om varje

elevs körning. Försöket fick dock inget stöd av de olika utvecklingsinstanser som tillfrågades.

I en avhandling från Statens Väg- och Trafikforsknings-Institut (VTI) hävdades tvärt emot Trafikskolans uppfattning att felet som orsakade olyckor i trafiken inte berodde på bristande trafik-kunnande i skolans mening. Om det blev olyckor så berodde detta på att förarna medvetet bröt mot reglerna eller att reglerna ytterligare måste preciseras. Lösningen på detta problem var då att trafikskolor och trafikövervakare skulle *skärpa* sitt fokus på reglerna och deras efterföljd (Wennberg och Lundqvist 2009).

Det samtal som trafikskolan ville föra med eleverna om trafikerandet formar hos eleven en dynamisk föreställning av trafikerandet medan det pågår. Det är denna föreställning som trafikskolan hävdade att blivande trafikanter måste utveckla och som skulle kunna göra det möjligt för dem att konstruktivt delta i trafikens praxis. Förekomsten av trafikens speciella praxis är således det fenomen som VTI negligerar.

Så som det samtalas – alltså diskursen – kan tolkas som en återspeglings av den ”mening” som de som interagerar lägger i *samgörandet* i en viss situation eller verksamhet. Genom att var och en lägger sin personliga mening i samgörandet – just när det pågår – speglar diskursen praxis och därmed också vilka intentioner som kan ligga bakom det som var och en väljer att göra i stunden. Trafikskolan hävdar att elevens fokus i dennes bidrag till praxis skall ligga på att få till flyt i trafiken medan VTI vid denna tidpunkt hävdade att fokus skall ligga på att följa trafikregler.

I diskussioner om förarprovningen visade sig en konkret motsättning mellan de två perspektiven. Inspektören som skulle godkänna eleven förbjöds att samtala med denna. Det skulle ”störa” framförandet av fordonet. Men då kunde ju inspektören inte heller – om man såg saken i linje med trafikskolans uppfattning om bra agerande i trafiken – avgöra om eleven förstod och rätt kunde tolka trafikens språk.

Den kollision mellan de två perspektiv som blev uppenbara när trafikskolan i Lysekil utvecklade en arbetsmodell som skulle kunna ge ett säkrare sätt att pröva de blivande bilförarnas omdömesförmåga än att strikt hålla fast vid regelföljandet – som företrädde av VTI – ser jag alltså som ett mycket tydligt exempel på oförenligheten mellan de olika perspektiv

– Tardes och Durkheims – som jag behandlat i denna och tidigare bloggar

Exemplet med trafikskolan illustrerar hur vi alla i vår vardag kan drabbas av denna motsättning. Att aktivt medverka till att det skapas en konstruktiv och mer realistisk diskurs, när man ser att den tidigare inte stämmer, blir sist och slutligen själva *meningen med och värdet av vår demokrati*.

I ett demokratiskt samhälle har vi således alla ett ansvar att medverka i de samtal som behöver föras om hur det kan bli som det blir när vi gör som vi gör. Rädslan för kränkningar och kraven på tystnad och "politiskt korrekta" utsagor behöver övervinnas för att realistiska samtal om vår pågående praxis skall kunna åstadkommas.

Först då kan de som deltar gemensamt lära sig vilka interaktiva mönster som kan leda till goda utfall och vilka som riskerar att leda till dåliga. Det blir då möjligt att skapa det som Aristoteles kallar *fronesis*. Detta är själva innebilden av demokrati. I kommande bloggar skall jag ge några synpunkter på ett språkbruk genom vilket jag tror att *fronesis* i arbetsliv och samhälle skulle kunna växa fram.

Referenser och källor

Vi vill underlätta för läsaren att finna de texter vi refererar till på nätet. Det är ofta svårt att från ett word- eller pdf-dokument att få en länk att fungera direkt. Vi rekommenderar därför läsaren att kopiera bifogade länk och klistra in den i brousern. Domänen "naetverkssamhaellet" som finns i länkarna tillhör Samarbetsdynamik AB.

Andrén M (2003): Om ansvar. Abonnemangsrapport 101. Degerfors: Samarbetsdynamik AB.

https://naetverkssamhaellet.se/Filerpdf/Kabnrappporter/101Om_ansvar.pdf

Fromm E (1945): Ett tillägg – "Karakteren i den samhällseliga processen" i "Flykten från friheten", Falkenberg: Natur och Kultur.

Gullmander G (2006): Tystnadens sociala mekanismer. Abonnemangsrapport 119. Degerfors: Samarbetsdynamik AB.

https://naetverkssamhaellet.se/Filerpdf/Kabnrapporter/119Tystnandes_sociala_mekanismerc.pdf

Juhlin O, Nordmark D och Sjöberg L E (2000): Road Talk Informatics - Informatics for Local Collaboration Along the Roads. Proceedings of ITS. Göteborg: Sociologiska institutionen. Avdelningen för teknik- och vetenskapsstudier.

Lundqvist F och Wennberg B-Å (2005): Kvalitetssäkring och pedagogisk utveckling vid tillämpning av den nya kursplanen för behörighet B. Abonnemangsrapport 113. Degerfors: Samarbetsdynamik AB.

https://naetverkssamhaellet.se/Filerpdf/Kabnrapporter/113Kvalitetssakring_och_pedagogisk_utveckling.pdf

Ramirez JL (2001): Den omhuldade friheten, vad är det? I Socialstyrelsen: Utan fast punkt. Om förvaltning, kunskap, språk och etik i socialt arbete. Stockholm: Socialstyrelsen.

https://naetverkssamhaellet.se/Filerpdf/Ramirez/JLR_17.pdf

Ramirez JL (1995): Skapande mening - en begreppsgenealogisk undersökning om rationalitet, vetenskap och planering. Avhandling 13:2. Stockholm: Nordiska institutet för samhällsplanering.

Schwarz G (2020): Medlöparna - en berättelse om Europas glömska. Scandbook: Albert Bonniers förlag.

Törnberg A (2017): The Wicked Nature of Social Systems _ a Complexity Approach to Sociology. Göteborg: Avhandling 2017-03-17, Institutionen för sociologi och arbetsvetenskap.

https://gupea.ub.gu.se/bitstream/2077/51507/3/gupea_2077_51507_3.pdf

Wennberg B-Å och Lundqvist F (2004): Är det mänskligt att fela - medvetet? Artikel till seminariet Open 14 augusti 2004. Degerfors. Samarbetsdynamik AB

https://naetverkssamhaellet.se/Filerpdf/Bloggar/Bloggar2020/Ar_det_manskligt.pdf

Wennberg B-Å & Hane M (2012): Slutsatser om interaktiva skeenden med utgångspunkt från Michael Tomasellos och Franz de Waals forskning. Degerfors: Samarbetsdynamik AB.

https://naetverkssamhaellet.se/Filerpdf/Bloggar/Bloggar2020/Slutsatser_om_interaktiva_skeenden.pdf